

Advies Archeologische Monumentenzorg 2018-105

QuickScan archeologie Mariaschool/ Nieuwendijk 28 te Someren-Eind

Aan: Gemeente Someren
Dhr. Y. Vavier
Postbus 290
5710 AG Someren

Datum: 2-7-2018

Van: Omgevingsdienst Zuidoost-Brabant
Postbus 8035, 5601 KA Eindhoven
Wal 28, Eindhoven
Opsteller: Janneke Bosman
Email: J.Bosman@odzob.nl
Controle: Mevr. drs. Ria Berkvens
Tel. 088-3690638

Fig. 1 Uitsnede van de luchtfoto (2016) van Someren-Eind met de ligging van het plangebied erop geprojecteerd.

1 Inleiding

De gemeente Someren is voornemens het plangebied Nieuwendijk 28 te herontwikkelen. Het plangebied is ca. 3500 m² groot (zie fig. 1). Het huidige gebouw, de voormalige Mariaschool (thans in gebruik als zorgcomplex WoCom), zal gesloopt worden. Vervolgens worden 1 vrijstaande woning en 2 twee-kappers gerealiseerd. In een deel van het voormalige Sint-Antoniusgesticht zullen 2 of 3 appartementen komen. Behalve de bebouwing zullen een aantal parkeerplaatsen worden aangelegd. Het ontwerp kent twee mogelijke varianten (Fig. 2), waarin de vrijstaande woning een oppervlakte heeft van ca. 130 m² en de twee-kappers elk ongeveer 140m². Omdat nog geen keuze gemaakt is voor het definitieve ontwerp is de exacte omvang van het gebied waar graafwerkzaamheden plaats gaan vinden evenals de exacte verstoringsdiepte nog niet bekend.

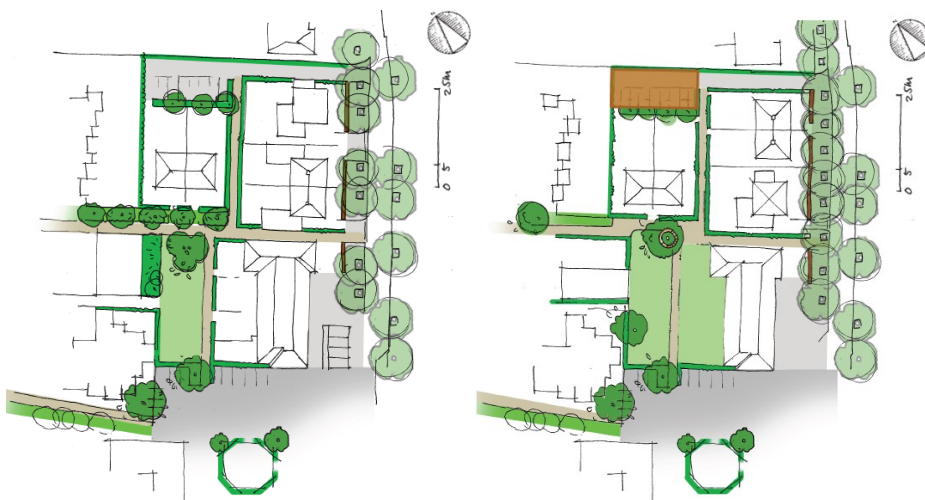

Fig. 2 Overzicht van de geplande herinrichting van het plangebied met de twee mogelijke varianten.

Uitgegaan wordt van een minimale bodemverstoring bij de realisatie van de nieuwbouw tot in het dekzand waarbij een gerede kans bestaat dat eventueel aanwezige archeologische waarden verstoord of vernietigd worden.

Fig. 3: Ligging van het plangebied (rode contouren) binnen de bebouwde kom van Someren-Eind.

2. Inventarisatie gegevens

Aan de hand van de over de gemeente Someren verzamelde gegevens wordt hieronder achtereenvolgens de landschappelijke ligging en een inventarisatie van de archeologische en historische gegevens van het plangebied toegelicht. Op basis hiervan wordt een gespecificeerde archeologische verwachting opgesteld met daaraan gekoppeld een advies ten aanzien van de archeologische monumentenzorg.

Landschappelijke ligging

Op de geomorfologische kaart is het plangebied niet gekarteerd vanwege de ligging in bebouwd gebied. Extrapolerend vanuit de omgeving ligt het plangebied waarschijnlijk in een gebied met noord-zuid georiënteerde dekzandruggen met aan de oostzijde op korte afstand de rivier de Aa (beekdalbodem) en de Peel (zie Fig. 4). Tot in de eerste helft van de vorige eeuw werden de relatief droge en vruchtbare gronden op de dekzandrug voornamelijk gebruikt als akker, terwijl de direct langs het beekdal gelegen zone in gebruik was als hooi- of weiland.

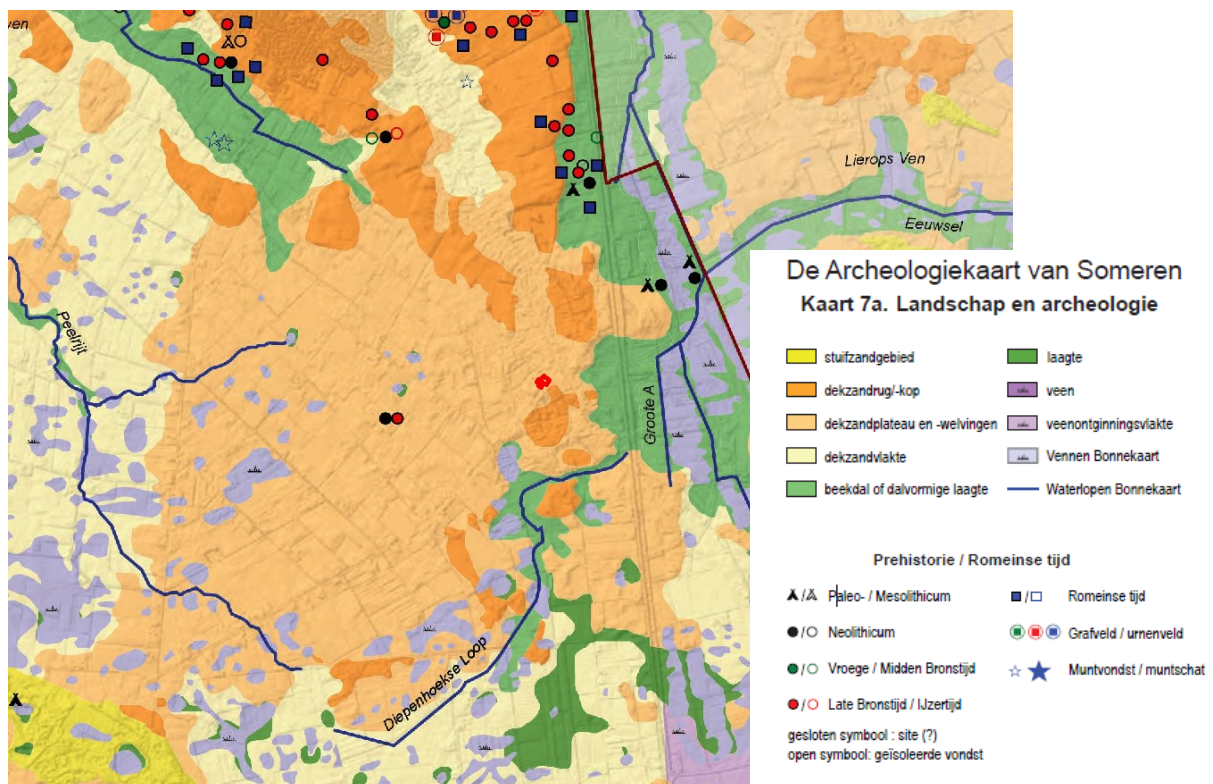

Fig. 4: Uitsnede uit de landschappenkaart kaart van Someren met in rood de ligging van het plangebied.

Archeologisch landschap

Volgens de archeologische verwachtingen- en waardenkaart 2015 van de gemeente Someren valt het plangebied binnen een zone met middelhoge archeologische verwachting (categorie 5, Fig. 5) vanwege de ligging op een dekzandrug met oud akkerdek. Dit betekent dat bij planvorming en voorafgaand aan vergunningverlening bij bodemingrepen dieper dan 40 cm -mv en een verstoringsoppervlak groter dan 2500 m² een inventariserend archeologisch onderzoek moet worden uitgevoerd. Een klein deel van het plangebied (wit op de afbeelding) heeft geen archeologische verwachting. Dit zou te maken hebben met de aanwezigheid van een gebouw van na 1980 (BAG gemeente Someren). Uit historische informatie (zie verderop) zal blijken dat deze informatie niet correct is.

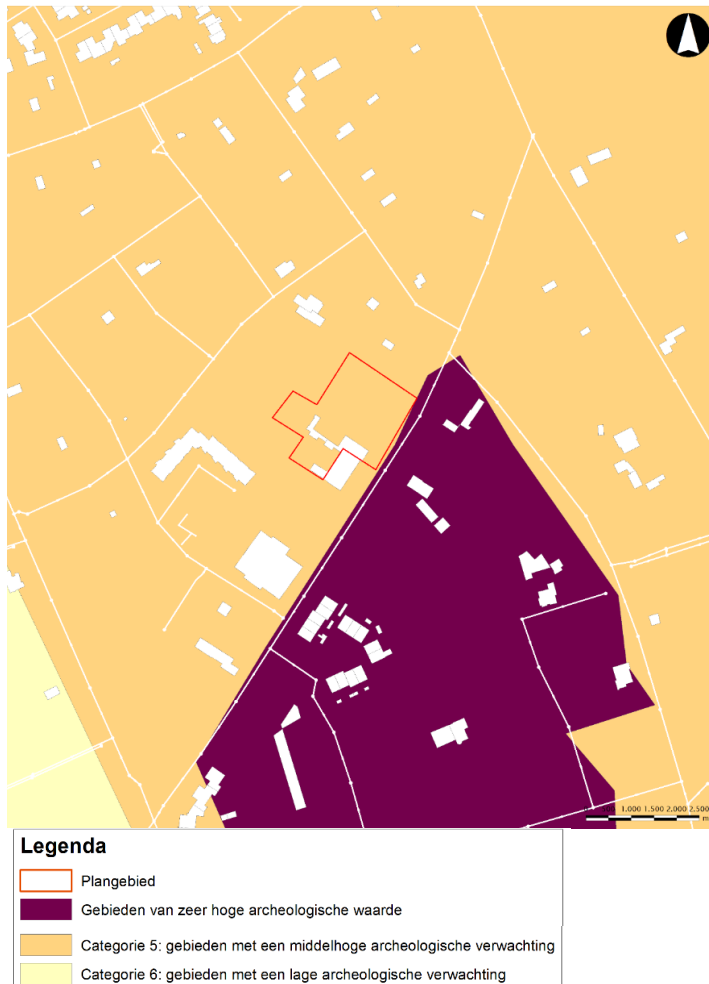

Fig. 5 Uitsnede uit de archeologische beleidskaart van de gemeente Someren met in rood het plangebied. De witte gebieden hebben geen archeologische verwachting.

Uit het plangebied zelf zijn tot dusver geen archeologische waarden bekend. In de directe omgeving van het plangebied is slechts één vindplaats bekend. Op ca. 250 meter ten westen zijn een aantal vondsten daterend uit de periode Laat Paleolithicum B - Mesolithicum aangetroffen (Fig. 4).¹ Het gaat om een vuursteen spits van de Tjongercultuur, zes vuurstenen klingen, een vuurstenen bladspits, een slijpsteen, 95 vuursteen afslagen en drie vuurstenen kernen.

Rond het plangebied zijn verschillende archeologische onderzoeken uitgevoerd. Het gaat om bureauonderzoeken in combinatie met booronderzoeken.² Bij geen van deze onderzoeken is een archeologische vindplaats aangetroffen.

Historisch landschap

Het huidige kerkdorp Someren-Eind is ontstaan door ontginningsactiviteiten in de Vale Peel, die plaatsvonden in de tweede helft van de 19e eeuw. Een agrarische nederzetting op een hoger deel in

¹ Toponiem Somerensche heide, Archis 3 zaakidentificatienummer 2771037100

² Booronderzoek Zuid Willemsvaart Sluis 10 en 13: Archis 3 zaakidentificatienummer 2771037100, vondstnummers 701875, 701876, 702830, 698790, 701877 en 698789; Bureauonderzoek en booronderzoek Harmonielaan Archis 3 zaakidentificatienummer 2127898100; Booronderzoek Brimweg Archis 3 zaakidentificatienummer 2142160100; booronderzoek Vlasstraat Archis 3 zaakidentificatienummer 2136012100

een door moeras omgeven landschap. De ontginningen geschieden door particuliere ondernemingen zoals de Hollandse Griendtsveen Maatschappij. Later verlegde deze maatschappij haar werkterrein naar Schotland en Engeland, waar ook Somerense vaklieden heen werden gezonden. De zelfstandige parochie Someren-Eind (lange tijd nog "Nieuwe Parochie" genoemd) werd opgericht in 1878, toen Someren-Eind een eigen pastoor kreeg. Op de kerk is de tekst: 'Laus tua finisterrae finisterrae adorabunte' aangebracht. Finisterra (einde van de wereld) is de naam van een buurtschap op 2 km afstand. De parochiekerk werd gewijd aan Sint-Lambertus.³

Aan de Nieuwendijk staat een oud klooster, het Sint-Antoniusgesticht (*Fig. 6*). Deze vestiging werd in 1931 door de Franciscanessen van Oirschot als bijhuis van het klooster Nazareth in Gemert gesticht om een bewaarschool, een lagere school en een naaischool te beginnen. De Mariaschool is gebouwd in dezelfde stijl als het Sint-Antoniusgesticht. Het klooster werd ontworpen door architect F.J. Vervest. In 1967 ging het huis over in de stichting bejaardenhuis Peeljuweel. Het klooster werd in 1978 opgeheven. Geleidelijk trokken de zusters zich terug en in 1980 verlieten de laatste franciscanessen Someren-Eind. Het gebouw werd onder beheer van de Drost Jan Steyversstichting verbouwd tot appartementen voor bejaarden. Het klooster blijft behouden.⁴

Fig. 6 Sint-Antoniusgesticht in Someren-Eind (Erfgoedcentrum Ned. Kloosterleven, BM-Z069 collectie Franciscanessen van Oirschot nr 170176.

Op de kaart van Hendrik Verhees is Someren-Eind aangegeven als gehucht met lintbebouwing, voornamelijk langs de weg van Someren naar Nederweert. Het is gelegen op dezelfde dekzandrug als waarop Someren gelegen is, tussen de rivier de Aa (oosten) en de kleine Aa (westen). De informatie op de kaart is niet gedetailleerd genoeg om iets te kunnen zeggen over het plangebied.

Op de minuutplan van 1832 is de weg van Someren naar Nederweert (de huidige Boerenkamplaan/ Sluisstraat) eveneens weergegeven en haaks daarop de huidige Nieuwendijk. Haaks op de Nieuwendijk verder een nu niet meer bestaande weg en de huidige Haspelstraat. Ten noorden van deze straat is al een aanzet van de latere Van Den Eijndelaan zichtbaar. Waar de Haspelstraat samenkomt met de huidige Nieuwendijk is een driehoekig pleintje zichtbaar (*Fig. 7 en 8*). In het plangebied is bebouwing zichtbaar. Volgens de aanwijzende tafelen is perceel 65 in gebruik als woning en erf en perceel 64 als tuin. Deze percelen waren, evenals de percelen eromheen (in gebruik als akker), in eigendom van Hendrik Joostzoon Ven.

³ Overgenomen uit Van der Weerden 2012

⁴ <https://www.bhic.nl/ontdekken/verhalen/sint-antoniusgesticht-in-someren-eind>

Fig. 7 Plangebied geprojecteerd op de kadastrale minuutplan uit circa 1830.

Fig. 8 Plangebied geprojecteerd op de kadastrale minuutplan uit circa 1830. Detail.

Fig. 9 Uitsnede uit de kaart van rond 1883 met binnen de cirkel het plangebied.

Op de kaart van rond 1883 is het plangebied hierboven bij benadering weergegeven (Fig. 9). De grote dikke noord-zuid georiënteerde streep betreft de Zuid Willemsvaart met kanaaldijk. Ten westen van het plangebied is (ook weer noord-zuid gericht) de huidige Kampstraat/ Bennebroekstraat aangegeven. Ten noorden van de cirkel ligt de huidige Haspelstraat. De op de minuutplan 1832 aangegeven bebouwing is nog steeds aanwezig.

Fig. 10 Plangebied geprojecteerd op de Bonnekaart uit circa 1900.

Op de Bonnekaarten uit ca. 1900 is het terrein weer onbebouwd (Fig. 10). Pas in de jaren 30 raakt het plangebied opnieuw bebouwd; dit is pas zichtbaar op de topografische kaart van ca. 1953. Het gaat om de huidige bebouwing op nummer 30 en 28, het voormalig St. Antonius klooster en de Mariaschool. Het is niet bekend of onder de school een kelder aanwezig is (Fig. 11).

Fig. 11 Plangebied geprojecteerd op de kaart van ca. 1975

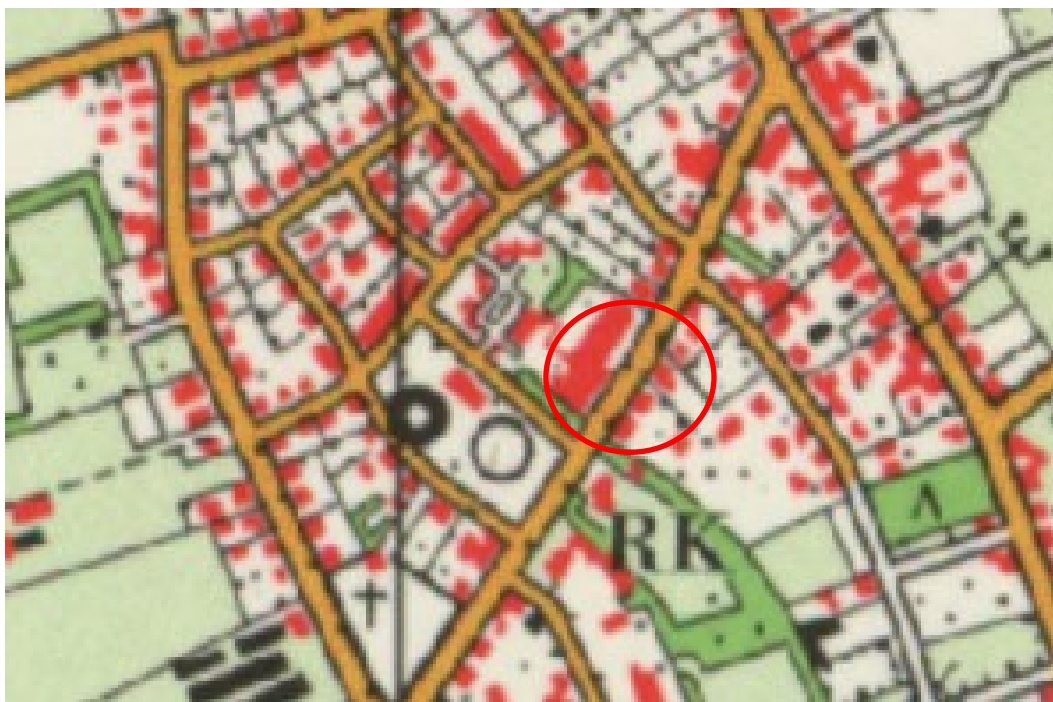

Fig. 12 Plangebied geprojecteerd op de kaart van ca. 1975; detail

Verstoringen

Door ontgroning en vergraving kunnen belangrijke delen van het bodemarchief aangetast of zelfs verdwenen zijn. Daarom is getracht om op basis van de beschikbare informatie te achterhalen waar en in welke mate de bodem in het plangebied verstoord is. De provinciale ontgroningskaart laat zien dat er geen terreinen in het plangebied zijn ontgrond. Wel is er saneringsinformatie over het

plangebied beschikbaar. Volgens de informatie op www.bodemloket.nl is er in het plangebied een ondergrondse tank aanwezig. Het is niet duidelijk waar deze ligt en of deze al verwijderd is. Het Actueel Hoogtebestand Nederland laat verder geen opvallende hoogteverschillen in het terrein zien, die kunnen wijzen op verstoringen of afgravingen. Volgens de archeologische kaart van Someren (bron BAG gemeente Someren) is in het plangebied bebouwing van na 1980 aanwezig. Na bestudering van het kaartmateriaal en de historische gegevens, blijkt dat deze informatie niet correct is. Het gaat om het voormalig Sint-Antoniusgesticht, dat gebouwd is in de jaren 30 van de vorige eeuw.

3. Gespecificeerde archeologische verwachting

Door middel van een analyse van de verzamelde gegevens is het mogelijk om een gespecificeerde verwachting van archeologische waarden op te stellen voor het plangebied.

Vindplaatsen uit het Paleolithicum en Mesolithicum bestaan uit een strooiing van (vuur)stenen artefacten en afval. De doorsnede van dergelijke vindplaatsen is meestal minder dan 20 m. Mogelijke grondsporen zijn ondiep en door de ouderdom al grotendeels vervaagd. De vindplaatsen kunnen zowel op de hogere dekzandruggen liggen als op de helling van een beekdal. Het onderzoeksgebied bevindt zich op een dekzandrug met aan de west en oostzijde een beekdal. Deze ligging, samen met de aanwezigheid van een, reeds bekende, vindplaats op ca. 250 meter ten westen van het plangebied, maakt dat het plangebied in potentie een hoge verwachting zou kunnen hebben voor de periode Laat-Paleolithicum t/m Mesolithicum. Omdat een eventuele vindplaats uit deze periode, vanwege het gebruik van het terrein in de 19de en 20ste eeuw, naar verwachting reeds geroerd is, is de archeologische verwachting voor deze periode toch ingeschat als laag.

Vanaf de Late Prehistorie tot in de Vroege Middeleeuwen zijn de mensen afhankelijk van akkerbouw en veeteelt voor hun voedselvoorziening. De nederzettingen bevinden zich vooral op de vruchtbare dekzandruggen, bestaande uit sporen van paalgaten, alsmede kuilen en misschien waterputten. Deze erven beslaan een oppervlak van circa 40 x 40 m. Vanwege de verspreiding van erven in het landschap betekent de vondst van een sporencuster dat er vermoedelijk meer erven in het plangebied zijn gelegen. Vanwege de ligging van het plangebied, op een dekzandrug met aan de west en oostzijde een beekdal, lag het waarschijnlijk zeer gunstig voor bewoning in deze periode. Ondanks deze gunstige ligging zijn uit het plangebied nog geen vindplaatsen bekend uit de late prehistorie, Romeinse tijd en/of de Vroege Middeleeuwen. Omdat het bestaande gebouw uit de jaren 30 dateert en men in die periode nog niet standaard het hele plangebied tot in het gele zand of de vaste bodem uitgroef, zouden in theorie nog resten uit deze periode aangetroffen kunnen worden. De archeologische verwachting op het aantreffen van losse sporen en/ of vondsten uit deze periodes is daarmee middelhoog.

Voor de Late Middeleeuwen en de Nieuwe tijd moeten we de bewoning vooral zoeken in de omgeving van de historische bekende bewoningskernen. Het plangebied ligt net buiten de historische kern van Someren Eind, maar op de minuutplan van 1832 is wel bebouwing ingetekend. Daarom is de archeologische verwachting voor de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd hoog (Fig. 13). Deze hoge verwachting betreft met name het gebied dat destijds in gebruik was als tuin en erf met bebouwing.

Fig. 13 Schetsplan geprojecteerd op de minuutplan van 1832. Onder de meest noordelijke tweekapper is de bebouwing 1832 als vage rode vlek zichtbaar. Binnen de blauwe rechthoek het gebied dat in gebruik was als tuin en erf met bebouwing.

4. Conclusie en advies

In verband met het voornemen het plangebied Nieuwendijk 28 te herontwikkelen, is een archeologische quickscan uitgevoerd. De bekende archeologische gegevens geven voor het plangebied voldoende concrete aanwijzingen voor een **lage** verwachting voor de Vroege Prehistorie, een **middelhoge** verwachting voor de periode Late Prehistorie t/m de Vroege Middeleeuwen en een **hoge** verwachting voor de periode Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd.

Op de archeologische kaart van de gemeente Someren bevindt het plangebied zich in een gebied met een middelhoge archeologische verwachting, net buiten de historische kern van Someren Eind. In het archeologisch beleidsplan van de gemeente Someren is bepaald dat in gebieden met een middelhoge archeologische verwachting archeologisch onderzoek noodzakelijk is, indien bodemingrepen plaatsvinden met een oppervlak groter dan 2500 m² en dieper dan 40 cm. Het oppervlak van het plangebied en de diepte van de geplande werkzaamheden zullen deze oppervlakten overschrijden.

Het plangebied lijkt slechts beperkt te zijn verstoord als gevolg van de bouw van de school. Er zijn geen aanwijzingen voor grootschalige en diepe verstoringen in het plangebied, daarom zullen verkennende grondboringen geen aanvullende gegevens opleveren. Wel zijn er (relatief) kleine verstoringen zoals een ondergrondse hbo-tank, de funderingen van het bestaande gebouw uit de jaren 30 en kabels en leidingen.

Het plangebied is net buiten de historische kern van Someren Eind gelegen, maar op de minuutplan 1832 is wel bebouwing ingetekend. Daarom is de archeologische verwachting voor vooral de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd hoog. Zoals reeds gezegd, betreft dit met name het gebied dat destijds in gebruik was als tuin en erf met bebouwing.

Vanwege de hoge trefkans op het aantreffen van archeologische resten, die voor kunnen komen vanaf het maaiveld, adviseren wij voorafgaand aan werkzaamheden in dit deel van het plangebied (zie fig. 13, het blauwe omliggende gebied) een karterend en waarderend proefsleuvenonderzoek uit te voeren conform het protocol proefsleuven uit de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA versie 4.0). Hiermee kan de aard, datering, omvang, diepteligging en de kwaliteit van de mogelijk aanwezige vindplaats(en) worden vastgesteld. Wij adviseren om het archeologisch onderzoek uit te voeren voor de sloop van de funderingen maar na sloop van de bovengrondse bouw inclusief de vloeren. Het vervolgonderzoek dient plaats te vinden aan de hand van een door het bevoegd gezag goedgekeurd programma van eisen en uitgevoerd te worden door een archeologisch bedrijf bevoegd tot het uitvoeren van archeologische opgravingen (Erfgoedwet 2016, art. 5.4 en Besluit Erfgoedwet art. 3). Vanwege de relatief kleine omvang van het onderzoeksgebied, adviseren wij, vanuit het oogpunt van efficiëntie, in het Programma van eisen de mogelijkheid tot doorstart naar een opgraving op te nemen.

De aanwezigheid van archeologische resten in de rest van het plangebied kunnen niet geheel worden uitgesloten op basis van het uitgevoerde onderzoek. Mochten in dit gebied tijdens toekomstige grondwerkzaamheden toch archeologische vondsten en structuren worden aangetroffen, dan dient men dit op basis van de Erfgoedwet 2016 zo spoedig mogelijk bij de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed en de gemeente Someren te melden.

Literatuur

- Berkvens, R., 2015: *Actualisering archeologiekartaar gemeente Someren* (ODZOB).
- Koopmanschap, H. en H. Oude Rengerink, 2006: *Bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek d.m.v. boringen aan de Harmonielaan te Someren* (Oranjewoud rapport 2006/72)
- Lascaris, M., 2007: *Verslag van het archeologisch bureau- en booronderzoek aan de Brimweg te Someren-Eind, gemeente Someren sectie T percelen 61 en 334* (Zuidnederlandse Archeologische Notities 91)
- Schorn, E.A., 2004: *Plangebied Zuid-Willemsvaart Sluis 10 en Sluis 12, Provincie Noord-Brabant* (BAAC-rapport 04.224)
- Verhoeven, M., 2006: *Plangebied Vlasstraat te Someren. Gemeente Someren. Archeologisch vooronderzoek: bureau- en inventariserend veldonderzoek* (Raap rapport 1905)
- Weerden, drs. J.F. van der, 2012: *Gemeente Someren, plangebied 't Vaartje te Someren-Eind. Inventariserend Veldonderzoek door middel van proefsleuven (IVO-P)*. (BAAC bv)